

TIBBIYOT TILI VA TIBBIY MATNLARNING XUSUSIYATLARI

Maqolada tilshunoslikning tibbiyot bilan faol integratsiyalashuvini ta'minlash, tibbiy birliklarning lingvistik xususiyatlarini ochib berish, tibbiy lingvistik birliklarni badiiy matnlardan aniqlash hamda matniy lingvistik xususiyatlarini tadqiq etish xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, tibbiy matn, tibbiy birliklar, shifokor nutqi, tibbiyot tili, tibbiyot terminologiyasi, tibbiy paremlar.

В статье речь идет об обеспечении активной интеграции языкознания с медициной, раскрытии лингвистических особенностей медицинских единиц, определении медицинских лингвистических единиц из художественных текстов и исследовании лингвистических особенностей текста.

Ключевые слова: лингвистика, медицинский текст, медицинские единицы, речь врача, медицинский язык, медицинская терминология, медицинские паремы.

The article discusses the active integration of linguistics with medicine, the disclosure of the linguistic features of medical units, the identification of medical linguistic units from literary texts, and the study of textual linguistic features.

Key words: linguistics, medical text, medical units, doctor's speech, medical language, medical terminology, medical paremas.

Kirish. Muayyan xalqning o'zligi, dunyoqarashi, tafakkuri, turmush tarzi, o'tmishi va kelajagini aks ettirishda ona tilining o'rni beqiyos. Tilning lisoniy imkoniyatlaridan amaliy foydalanish, tilshunoslikning qator fanlar bilan aloqasini o'rganish natijasida nutqning serqirraligi yaqqol namoyon bo'ldi. Tilning bunyodkorlik vazifasi, amaliy ahamiyati tilshunoslikning qator fanlar bilan integratsiyalashuvi natijasida ochib berildi. Natijada, qator soha lingvistikalari shakllandi: psixolingvistika, sotsiolingvistika, neyrolingvistika, lingvokulturologiya, tibbiy lingvistika va boshqalar.

"Globallashuv sharoitida milliy tilimizning sofligini saqlash, uning lug'at boyligini oshirish, turli sohalarda zamonaviy atamalarining o'zbekcha muqobilini yaratish, ularning bir xil qo'llanishini ta'minlash dolzarb vazifa bo'lib turibdi... Yana bir muhim vazifa fundamental tadqiqotlar, sanoat, bank-moliya tizimi, yurisprudensiya, diplomatiya, tibbiyot va boshqa tarmoqlarda davlat tilini to'laqonli qo'llash bilan bog'liq" [1, 3] ekan, tibbiy birliklarning ma'noviy, vazifaviy, uslubiy xususiyatlarini aniqlash ham muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Bugungi kunda tibbiyot tilshunosligi, tibbiy lingvistika deb ataladigan yangi fan tarmog'i rivojlanib bormoqda. Tibbiyot tili tibbiyot tarixchilari uchun ham, tilshunoslar uchun

ham dolzarb masalalarni hal etmoqda. Klassik olimlar eng qadimgi tibbiy yozuvlarning mazmuni va tilini batafsil tahlil qildilar, bugungi kunda esa tibbiy lingvistikaning, tibbiy terminologiyaning keyingi rivojlanishi tilshunosligimizning yutug'idir.

Ma'lumki, **tibbiyot** (meditsina, tabobat) - insonlar sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, umrni uzaytirish, kasalliklarning oldini olish, davolash haqidagi bilimlar va shu sohadagi amaliy tadbirlar majmuyi hisoblanadi. Tibbiyot tabiiy fanlar (biologiya, fizika, kimyo) va ijtimoiy fanlar hamda texnika bilan chambarchas bog'langan.

Zamonaviy tibbiyotning kelib chiqishi va taraqqiyot bosqichi qadim tarixning turli davrlaridagi dunyoqarashlarni qamrab oladi. Ayonki, turli kasalliklar, ularni davolash va oldini olish haqidagi bilimlar asosi qadimdan kishilarning tajriba va kuzatishlariga bog'liq bo'lgan. Tibbiyotning xalq tabobatidan mustaqil fan darajasiga ko'tarilishida qadimgi Misr, Bobil tibbiyoti, Gippokrat va Galenning muhim o'rni bor. Gippokrat kasalliklarni aniqlash, bemorning hayoti va faoliyatiga tashqi muhitning ta'sirini o'rganish, xastalikning kelib chiqish sabablarini topish va davolashda bemor organizmining o'ziga xos xususiyatlarini bilish kabi masalalar bilan shug'ullangan. Galen esa birinchi bo'lib organizmdagi a'zo va sistemalarning tuzilishi

hamda funksiyalarini, asosan, hayvonlar (maymunlar) organizmida tajriba qilib o'rgangan. Uning anatomiya va fiziologiyaga doir asarlari to XVI asrgacha tibbiyotning asosi bo'lib xizmat qildi.

O'rta asrda Abu Ali ibn Sino tibbiyotning rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Uning "Al-Qonun fit-tib" ("Tib qonunlari") asari ko'p asrlardan beri dunyo tibbiyotida asosiy qo'llanma bo'lib kelmoqda.

Hozirgi kunda zamonaviy tilshunoslik muammolari odatda inson omili orqali ko'rib chiqiladi. Deyarli barcha kasblar ixtisoslashgan jargonlarga ega. Tibbiyot o'z noyob tili bilan bundan istisno emas. Tibbiyot tarixidan ma'lumki, bundan 2400 yil muqaddam Suqrotning shogirdi Aflotun shunday degan: "Juda katta xatolik sodir bo'lyapti: vujud va ruhiyat kasalliklarini alohida-alohida hakimlar davolayapti. Axir, vujud va ruh bir-biridan ajralgan holda emas-ku?!"

Haqiqatdan ham, hakimlar yaqin kunlarga qadar bemorni "taqsimlab" davoladilar. Natijada, kasallar katta kuch va vaqt sarf etgan holda davo topdi. Antroposentrik tilshunoslik yo'nalishi hisoblangan tibbiy lingvistika tibbiyot va psixologiya, tibbiyot va falsafa, tibbiyot va mantiq, tibbiyot va lingvistika uyg'unligida juda ko'plab muammolarga yakun yasamoqda.

Tibbiyotda mavjud bo'lgan va bemorlar uchun ishlatiladigan dori-darmonlar xususiyatlari, ta'siri, kasalliklar nomlari, shifokorlar nutqida uchraydigan ko'plab so'zlar bemorlar va ularning yaqinlari uchun tushunarsizdir. Chunki, tibbiy atamalarning deyarli ko'pchiligi lotin yoki ingliz tilidadir. Bugungi kunda **tilshunosligimiz oldidagi dolzarb masalalardan biri milliy tibbiyot tilini yaratish masalasidir**. Tibbiyot terminologiyasi dunyoda eng qadimgi maxsus atamalardan biri hisoblanadi. Bu leksikaning ixtisoslashgan sohasi tilshunoslik fanidir, u o'rganadi, tahlil qiladi va tavsiflaydi.

Dunyo tilshunosligida tibbiyot tili shakllanib bo'lgan, ularning maxsus terminologiyasi, tibbiy birliklar korpusi yaratilgan. Tibbiyot terminologiyasining asosini yunon-lotin tili tashkil etadi, tibbiyot tili ham yunon-lotin yadrosining natijasidir [2, 348].

Tilimizdagi ayrim iboralarining etimologiyasi tibbiyotga borib taqaladi. Masalan, "sherdek yuragi bor" iborasi - eng qo'rqqon jonivor hisoblangan quyonning buyrakosti bezlari asosan, adrenalini ishlab chiqaradi, vahshiy hayvonlarniki esa noradrenalin ishlab chiqaradi. Bunaqa alomatlar odamlarda ham uchraydi. Masalan, yili sher bo'lgan odamda hissiyotli, asabiy taranglik vaqtida ko'p miqdorda noradrenalin ishlab chiqariladi. Bunaqa odamlar asabiy taranglik vaqtida o'zlarini bardam tutadilar. Ularda ichki imkoniyat zaxirasi

kuchli bo'ladi. Bunaqa odamlarni "Sherdek yuragi bor" deyishadi [3, 41].

Darhaqiqat, tilimizdagi ayrim iboralarining etimologiyasi tibbiyot bilan bog'liq. Buni yuqoridagi misol asosida ko'rdik. Shu o'rinda ham tilshunoslik va tibbiyot mushtarakligini ko'rishimiz mumkin.

Tibbiyot va tilshunoslik integratsiyaga kirishuvi ko'plab kasalliklarga oson davo usullarini topishga imkon yaratdi. Har qanday shifokor, tabib, muolajakor faqat bemor uchun ishlamasligi kerak va buni bemorga to'g'ri yetkazib bilishi lozim. Ibn Sino aytganidek: Biz uchta: men, sen va kasallik. Agarda men bilan sen birlashsak, albatta, kasallikni yengamiz, agarda sen kasallik yoniga tushadigan bo'lsang, unda men ojizman! [4, 13].

Bu axborotli yondashuvdir. Axborotni to'g'ri yetkazib berish va uni qabul qilish juda muhimdir. Ibn Sino tabib, muolajakor, nafaqat, davokor bo'lmog'i balki, mohir notiq, kuchli pedagog bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi.

Muhokamalar va natijalar. Bugungi kunda tibbiy birliklar leksikasining asosini yunon-lotin birliklari tashkil etadi. Ammo, yunon-lotin tilidagi tibbiy birliklarning milliy (o'zbekcha) varianti bor.

Tibbiyotda ishlatiladigan terminlarning ko'pchiligi bemorlar va ularning yaqinlari uchun tushunarsizdir. Bugungi kunda tilshunoslar oldidagi vazifalardan biri yo'qolib borayotgan noyob tibbiy birliklarni to'plash, Ibn Sino qalamiga mansub "Tib qonunlari" asaridagi ayrim tibbiy birliklarni leksik o'rganib shifokorlar va xalqqa lug'atlar, qo'llanmalar shaklida taqdim etishdir. Masalan, hozirgi kun tibbiyot termini hisoblangan "diabet", "qand" kasalligini olaylik. Bu kasallik "Tib qonunlari"da "shakar" kasalligi deb berilgan va izohi quyidagicha keltirilgan:

...tez-tez va ko'p siyish, doimiy chanqash, tutoqish, bemorning darmonsizligi va ba'zan bemorning gangrena kasalligiga muhtalo bo'lishi; bu kasallikda siydik tiniq, og'ir va mo'l bo'ladi. Bug'ga aylangandan keyin qolgan quyqasi asaldan shirin ta'mga ega bo'ladi, tanada shakar miqdori oshib ketadi [4, 198].

Diabet - [yun.diabino-o'taman, o'tib ketaman] tibbiyotda kasalliklarning ko'p siydiradigan turlarining umumiy nomi [4, 9].

Zamoviy tilshunoslik jadal rivojlanib borar ekan, soha lingvistikalarida ham qator ishlar amalga oshiriladi. Jumladan, tibbiy lingvistik birliklar platformasi tashkil etilib, tibbiy birliklarning terminologik tizimi yanada boyitiladi. Bu orqali shifokor va bemorlarga lingvistik yordam beriladi.

"Har yili dam olishga borganimda onamga gilam paypoq olib kelaman. Kavkaz tomonda ko'p bo'ladi. Juba deyishadi, jurabi deyishadi. Oyim xuddi noyob narsaga ega bo'lgandek, uzundan-

96 uzoq duo qiladi. Shundoq mehribon o'g'li borligini aytib qo'shnilar maqtanadi. **Uning oyog'i kasal.** Salqin tushishi bilan shishib ketadi, **og'riydi.** Qo'ni-qo'shnilar ahvol so'rsa, ularniyam, o'ziniyam yupatadi. – Ha, endi **keksalik-da**, o'rgilay. Lekin onamning **oyoq og'rig'i** faqat **keksalik**dan emas. Buni boshqalar bilmasa ham, men bilaman. Yaxshi bilaman. Bolaligimda ko'p **kasal** bo'lardim: **qizamiq, ko'kyo'tal, bezgak...** Shuning uchun **oshxonadagi mixda ko'k qarg'aning patidan tortib, gultojxo'rozgacha ilig'lik turardi...** Ayniqsa, **tomoq og'rig'i** yomon qiynaydi. **Oyog'im xaxga tegishi bilan tomog'im og'rishga tushadi.** Oyoq bilan tomoqning nima aloqasi borligini haliyam tushunolmayman. O'shanda necha yoshligim esimda yo'q. Biroq juda kichkina edim. Bir kuni akalarim bilan yaxmalak o'ynab terlab ketdim. **Terlab** turib muz yedim. Kechqurun **isitma** ko'tarildi. **Quv-quv yo'talaman.** Oyim **tomog'imni achchiqtosh bilan chayib** ko'rdi, bo'lmadi, **turshak qaynatib suvini ichirdi**, bo'lmadi... Oxiri **tomog'im xippa bo'g'ilib** qoldi. Og'riqni sezmayman-u **nafas olishga qiynalaman.** **Hushimdan keta boshlaganimni** es-es bilaman. Qulog'im ostida onamning chirqillab yig'lagani, hadeb bir gapni qaytarayotgani eshitiladi:

- Voy, endi nima qilaman! Voy, bolam o'lib qoladi!

Keyin meni shosha-pisha ko'rpachaga o'radi. Bir mahal onamning qo'lida ketayotganim esimda bor. Gupillatib qor yog'ayotganini his etib turardim-u, biroq yuzimga qor tushmas edi. Onamning **issiq nafasi** urilib turar, u sirg'anib-sirg'anib borar, **og'ir hansirar** edi. Xira chiroq miltirab turgan allaqanday uyga kirdik. **Ko'z o'ngim yana qorong'ilashib** ketdi. Oyim hamon chirqillaydi.

- **O'lib qoladi! Bolagimam o'lib qoladi!**

- Vahima qilmang, poshsha, **dardni bergan Xudo, davosiniyam beradi.**

Bu Hoji buvining ovozi ekanini g'ira-shira idrok etdim. Hoji buvi boshimni tizzasiga qo'yib chalqancha qilib yotqizdi. **Doka o'ralgan barmog'ini og'zimga tiqdi.** Ko'nglim ag'darilib, tipirchilaganicha yig'lar, ammo Hoji buvining qo'lidan chiqib ketolmasdim. U tomog'imga nimadir qildi. Dod solib qo'lini tishlab oldim. Qiziq, birpasdan keyin ahvolim yengillashdi. Ko'zimni ochsam, Hoji buvi jilmayib turibdi.

- Nega tishlaysan, kuchukvoy? – dedi boshimni silab. Keyin tepamga oyim engashdi. U hamon hansirar, sochlari to'zg'ib ketgan, yuzi jiqqa ho'l edi. Birpasdan keyin qaddimni rostlab, tanchaga oyog'imni tiqib o'tirdim. Hoji buvi allaqanday **taxir suyuqlik** ichirdi. Keyin oyimga qaradi-yu, birdan xitob qildi.

- Voy poshsha-a-a! Nima qilib qo'yingiz, tamom bo'psiz-ku! Oyim talmovsirab, goh menga, goh Hoji buviga qarar edi.

- Oyog'ingizdan ayrilibsiz-ku! – dedi Hoji buvi boshini chayqab. – Shu ahvolda qandoq keldingiz? Kavshandozda turgan oyimning kalishini endi ko'rdim. Kalishning ichi qorga to'la edi.

- Sarpoychan kelaverdingizmi?! – dedi Hoji buvi hamon o'sha vahimali ohangda. – Endi nima qilasiz? **Qarg'aning miyasini chaqib surmasangiz, cho'loq bo'lib qolasiz.** Oyim tanchadan oyog'ini chiqardi. Ikkala oyog'i qip-qizil go'sht bo'lib ketgan edi.

- Sovuq yegani yo'q, – dedi sekin. – Qaytaga isib ketdi. Qorda o'zi isib ketarkan. Hoji buvi uning oyog'ini uqalab ko'rdi.

- Sezyapsizmi?

- Nimani? – dedi oyim oyog'iga emas, menga qarab.

- Qo'limni sezyapsizmi?

Oyim indamay bosh chayqadi-da, piqillab yig'lab yubordi. Ertasiga u **yotib qoldi.** Uzoq yotdi. Dadam bir joydan qarg'a otib keldi. Hoji buvi qo'lidan kelgancha dori-darmon qildi... Keyin oyim tuzaldi. Biroq **salqin tushishi bilan oyoqlari shishib, azob beradigan bo'lib qoldi...** Har yili dam olishga borganimda onamga gilam paypoq olib kelardim. U xuddi noyob narsaga ega bo'lgandek, uzoq duo qiladi, birpasda hamma qo'shnilar ko'z-ko'z qilib chiqadi, shundoq "mehribon" o'g'li borligini aytib maqtanadi. Shunda qor gupillab yog'ib turgan mudhish kecha, onamning **qip-qizil go'shtga aylanib ketgan oyoqlari** ko'z o'ngimga kela-di-yu, indamay chiqib ketaman" [5, 338].

O'tkir Hoshimov qalamiga mansub ushbu "Gilam paypoq" hikoyasi tibbiy mazmundagi badiiy asar bo'lib, asarda qator tibbiy metaforalar (**og'ir hansirash**), tibbiy paremiologik birliklar tibbiy frazeologik birliklar (**hushidan ketmoq**), (**dardni bergan Xudo, davosiniyam beradi**) obrazli qilib berilgan. Hikoyada momolarimizning davo sirlari bilan bog'liq xalqona tabobat usullari (Bolaligimda ko'p **kasal** bo'lardim: **qizamiq, ko'kyo'tal, bezgak...** Shuning uchun **oshxonadagi mixda ko'k qarg'aning patidan tortib, gultojxo'rozgacha ilig'lik turardi; Quv-quv yo'talaman.** Oyim **tomog'imni achchiqtosh bilan chayib** ko'rdi, bo'lmadi, **turshak qaynatib suvini ichirdi; doka o'ralgan barmog'ini og'zimga tiqdi** (tomoq og'rigiga davo); **Qarg'aning miyasini chaqib surmasangiz** (oyoq og'rig'iga davo), **cho'loq bo'lib qolasiz**) bayon etilgan. Badiiy asardagi ko'plab tibbiy birliklar moslashuvli so'z birikmalaridir, qaratqich qaralmish munosabatidagi tibbiy birliklar ifodalanilyotgan mazmuni aniq

ochib beradi: oyoq og'rig'i, tomoq og'rig'i, shifokor maslahati, kasallik varaqasi.....

“Sotiboldining xotini og'rib qoldi. Sotiboldi kasalni o'qitdi – bo'lmadi, tabibga ko'rsatdi. Tabib qon oldi. Betobning ko'zi tinib, boshi aylanadigan bo'lib qoldi. Baxshi o'qidi. Allaqanday bir xotin kelib tolning xipchini bilan savaladi, tovuq so'yib qonladi... Bularning hammasi, albatta, pul bilan bo'ladi. Bunday vaqtlarda yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi. Shaharda bitta doktorxona bor. Bu doktorxona to'g'risida Sotiboldining bilgani shu: salqin, tinch parkda, daraxtlar ichiga ko'milgan baland va chiroyli oq imorat; shisha qabzali kulrang eshigida qo'ng'iroq tugmasi bor. Chigit po'choq va kunjara bilan savdo qiladigan xo'jayini Abdug'aniboy omborda qulab ketgan qoplar ostida qolib o'ladigan bo'lganida bu doktorxonaga bormay Simga ketgan edi. Doktorxona deganda Sotiboldining ko'z oldiga izvosh va oq podshoning surati solingan 25 so'mlik pul kelar edi. Bemor og'irlashdi. Sotiboldi xo'jayinining oldiga arzga bordi, ammo bu borishdan muddaosi nima ekanini aniq bilmas edi. Abdug'aniboy uning so'zini eshitib ko'p afsuslandi, qo'lidan kelsa hozir uning xotinini oyoqqa bostirib berishga tayyor ekanini bildirdi, keyin so'radi:

– Devonayi Bahovaddinga hech narsa ko'tardingmi? G'avsul a'zamga-chi? Sotiboldi ketdi. Bemorning oldidan jilmaslik va shu bilan birga tirikchilik uchun xonaki bir kasb qilishga majbur bo'ldi – har xil savatchalar to'qishni o'rgandi. U ertadan-kechgacha oftobshuvoqda gavronlar ichiga ko'milib savat to'qiydi. To'rt yashar qizchasi qo'liga ro'molcha olib, onasining yuzini karaxt, nimjon, xira pashshalardan qo'riydi; ba'zan, qo'lida ro'molcha, mukka tushib uxlab qoladi. Hammayoq jim. Faqat pashsha g'ing'illaydi, bemor inqillaydi; har zamon yaqin-yiroqdan gadoy tovushi eshitiladi: “Hey do'st, shaydullo banomi ollo, sadaqa raddi balo, baqavli rasuli xudo...” Bir kechasi bemor juda azob tortdi. U har ingraganda Sotiboldi chakkasiga burov solingan kishiday talvasaga tushar edi. Qo'shnisi bir kampirni chaqirdi. Kampir bemorning to'zigan sochlarini tuzatdi, u yoq-bu yog'ini siladi, so'ngra... o'tirib yig'ladi.

– Begunoh go'dakning saharda qilgan duosi ijobat bo'ladi, uyg'oting qizingizni! – dedi. Bola anchagacha uyqu g'ashligi bilan yig'ladi, keyin otasining g'azabidan, onasining ahvolidan qo'rqib, kampir o'rgatgancha duo qildi:

– Xudoyo ayamdi daydiga davo beygin...

Bemor kundan-kun battar, oxiri o'sal bo'ldi. “Ko'ngilga armon bo'lmasin” deb “chilyosin” ham qildirishga to'g'ri keldi. Sotiboldi to'qigan savatchalarini ulgurji oladigan baqqoldan yigirma tanga qarz ko'tardi. “Chilyosin”dan bemor tetik chiqqanday bo'ldi; shu kechasi hatto ko'zini ochib, qizchasini yoniga tortdi va pichirladi:

– Xudo qizimning saharlari qilgan duosini dargohiga qabul qildi. Dadasi, endi tuzukman, qizimni saharlari uyg'otmang.

Yana ko'zini yumdi, shu yumganicha qaytib ochmadi – saharga borib uzildi. Sotiboldi qizchasini o'lik yonidan olib, boshqa yoqqa yotqizayotganda qizcha uyg'ondi va ko'zini ochmasdan odatdagicha duo qildi: – Xudoyo ayamdi daydiga davo beygin...”¹

Mohir so'z ustasi, so'zdan sariyog'dek foydalana oladigan Abdulla Qahhor qalamiga mansub yuqoridagi hikoya tilshunoslik va tibbiyot mushtarakligini ko'rsatib beradi. Asar nomining o'zi tibbiyotga oid lug'aviy birlik bilan ifodalangan “Bemor” hikoyasi ham badiiyati, ham til xususiyatlari bilan anglatayotgan mazmun kitobxonning ich-ichiga kirib boradi. Ushbu badiiy matnda bola nutqi (Xudoyo ayamdi daydiga davo beygin), gadoy nutqi (Hey do'st, shaydullo banomi ollo, sadaqa raddi balo, baqavli rasuli xudo...), bemor nutqi (Xudo qizimning saharlari qilgan duosini dargohiga qabul qildi. Dadasi, endi tuzukman, qizimni saharlari uyg'otmang), bemorga qaragan shaxs nutqi, tabib nutqi keltirilgan bo'lib, har bir shaxs nutqida qo'llanildigan o'ziga xos leksika asar tilining ravonligini taminlagan. Hikoyani o'qish davomida o'zbek lisoni naqadar boy ekanligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Matn boshida ijodkor tobi yoq insonga nisbatan-og'rib qoldi (Sotiboldining xotini og'rib qoldi) iborasini ishlatgan bo'lsa, asar davomida bemorlik holati graduonimik darajalanib boradi: kasal (Sotiboldi kasalni o'qitdi), betob (betobning ko'zi tinib, boshi aylanadigan bo'ldi), bemor (bemor og'irlashdi) va asar oxirida o'sal (bemor kundan-kun battar, oxiri o'sal bo'ldi) leksemasidan foydalanib, bu leksema orqali kishining endi tuzalmas dardga chalinganini ko'rsatib beradi. Matnda bemorlik holatini ifodalovchi so'zlar quyidagi birliklar bilan ifodalangan: Bemor og'irlashdi. bemor inqillaydi, bemor juda azob tortdi, bemor har ingraganda Sotiboldi chakkasiga burov solingan kishiday talvasaga tushar edi. Ushbu badiiy matnda xalqona davo usullaridan bemorga “Chilyosin” o'qitish ham keltirilgan bo'lib, bu marosim o'ziga xos qadim tarix va an'anaga ega.*

* Xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq. “Chilyosin” qilish – Qur'onning yuragi bo'lgan “Yasin” surasini bemor kishi huzurida 40 marta o'qish(erkak kishi tomonidan). Bu bilan

bemor yo tuzalib ketadi, yoki boqiy hayotga ketishi osonlashadi.

Soʻz – buyuk qudrat, bir soʻz bilan kasalni oyoqqa turgʻizishingiz va bir soʻz bilan uning hayotiga zomin boʻlishingiz mumkin, degan hikmatlar xalq orasida uchraydi. Bemor kishining huzuriga borganingizda chehrangizni yorugʻ, tilingizni shirin qilib kiringki, u sizni koʻrib, sizdan madad olsin. “Masnaviyi ma’naviy” da bemorni koʻrgani kirgan odamning kulgili holatini tasvirlaydigan shunday hikoya uchraydi:

Qulogʻi eshitmaydigan bir odam qoʻshnisining anchadan beri betob yotganini bilib qolibdi va uni koʻrib chiqsam savob boʻladi degan fikrga kelibdi.

Yoʻl-yoʻlakay oʻzicha bemor bilan qanday suhbat qilishini oʻylab olibdi, men bemor qoʻshnimdan “tuzalib qoldingmi” deb soʻrayman, bemor “Ha, biroq durustman deydi”, men “Xudoga shukr yaxshi boʻlibdi deyman”, yana “Qanday taomlar yeyapsan deyman”, u qaysidir taomni aytsa, men “Bu taom senga yoqadi deyman”, soʻng “Seni qaysi tabib davolayapti” deb soʻrayman, u kimnidir aytdi, yana men “U oʻz ishining mohir ustasi, unga ishonaver, u oʻz ishini nihoyasiga yetkazadi deyman” degan fikrlar bilan, bemorni xafa qilmasdan uning ahvoli yaxshiligini unga aytaman deb fikr qilib, ammo uning gapini eshitmayman-ku deb, faqat bemorga sogʻayotgani haqida gapiraman degan oʻylov bilan qoʻshnisi oldiga kiribdi. Ochiq chehra bilan kirgan “*gulquloq*” qoʻshni bemor qoʻshnisidan:

- Tuzalay deb qoldingmi qoʻshnijon?

Bemorning ahvoli ogʻirlashib turgan ekan:

- Oʻlay deb qoldim, ahvolim yomon, – debdi u.

Qulogʻi gullagan qoʻshni:

- Xudoga shukr yaxshi boʻlibdi, debdi.

- Qanday taomlar yeyapsan?

- Yeganimning hammasi zaharday, ogʻzim taʼm bilmaydi, - debdi bemor.

- Ha, senga shu yoqadi, debdi qulogʻi ogʻir doʻsti.

- Senga qaysi tabib qarayapti? - soʻradi qulogʻini gul bosgan qoʻshni.

- Azroil qarayapti, - debdi bemor jahl bilan.

Kar qoʻshnisi esa, bemor qoʻshnining koʻnglini koʻtaraman deb:

- Ha, u oʻz ishiga mohir, ishini oxirigacha yetkazadi, bunga ishonchim komil, - debdi va chiqib ketibdi.

U chiqib ketgach, bemorning ahvoli ogʻirlashibdi. Qissadan hissa shuki, bemor insonga gapirganda tilingizga ehtiyot boʻlib, unga dalda boʻladigan soʻzlarni ayting. Bu haqda paygʻambarimiz Muhammad s.a.v. ham bemor bilan gaplashayotganda shirin soʻzli boʻling, deb aytganlar.

Dunyo tilshunosligida tibbiyot leksikasining turli qirralari, xususan, shifokor nutqi, sohaga oid

terminlar boʻyicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Hozirda olimlar tibbiy atamalarni tarjima qilish muammosi bilan jiddiy shugʻullanmoqdalar. Koʻplab maxsus lugʻatlar ishlab chiqilayotgan boʻlsa-da, baʼzida tibbiy atamani tarjima qilish qiyinchilik tugʻdiradi va tibbiyot sohasida yetarlicha bilimlarni talab qiladi. Tibbiy matnlarni tarjima qilishda tilning aniqligini hisobga olish, shu bilan birga, tushunchalar va atamalarni notoʻgʻri talqin qilishga yoʻl qoʻymaslik shart. Zero, tibbiy atamalarning tasnifi nafaqat tibbiyot xodimlariga, balki boshqa soha vakillariga ham alohida qiziqish uygʻotadi. Tibbiyot terminologiyasi - bu turli mutaxassislikdagi shifokorlar gapiradigan til. Tibbiy tushunchalar oʻquvchi va tinglovchiga tushunarli boʻlishi kerak. Tibbiy terminologiyada mavjud boʻlgan eng maqbul soʻzlarni mutaxassislar koʻpchiligi tomonidan qabul qilingan, hamma uchun tushunarli boʻlgan, hodisa yoki obyektning mohiyatini aks ettiruvchi va tibbiy adabiyotlar, maʼlumotnomalarida mustahkamlangan soʻzlar deb hisoblash kerak.

Tibbiyot deontologiyasi tibbiyot xodimlarining kasb bilan bogʻliq madaniyati, dori-darmon, umuman, davoning taʼsirini oshirishga qaratilgan xulq-atvor mezonlari hisoblanadi. U keng qamrovli tushuncha boʻlib, bir qancha munosabatlarni oʻz ichiga oladi:

- shifokor bilan bemor oʻrtasidagi munosabat;

- shifokor bilan bemorning yaqin kishilari oʻrtasidagi munosabat;

- shifokorning hamkasblari bilan munosabati va h.k.

Deontologiyada, asosan, shifokorning sir saqlashi (bemorga uning sogʻligʻi haqidagi faqat foyda keltira oladigan maʼlumotlarni aytishi), bemorning hayoti va sogʻligʻi uchun javobgarlik, bemorga katta eʼtibor berishi, uning sogʻligʻini tiklash yoki azobini yengillatish uchun butun bilimni sarflashi, bemorning vrach bilan sirdosh boʻlishiga erishuvi, shu bilan birga, tibbiyot xodimlarining oʻzaro munosabati masalalari oʻrganiladi. Ushbu soha tibbiyot xodimlaridan sofdillik, ziyraklik, odamiylik kabi yuksak insoniy fazilatlariga ega boʻlishni taqozo etadi.

Xulosa. Yangi davr tilshunosligida qator soha lingvistikalari, jumladan, tibbiy lingvistika tarmogʻi shakllanib, rivojlanib bormoqda. Jamiyat aʼzolari orasida qoʻllaniladigan, ayniqsa, shifokor va bemor muloqotidagi tibbiy birliklarga zamonaviy tilshunoslik nuqtayi nazaridan yondashish, yangi ilmiy-nazariy xulosalarga kelish, ularning leksik-semantik, uslubiy-funksional, lingvopragmatik, gender xususiyatlarini ochib berish muhimdir. Tibbiy birliklar leksik-grammatik shaklining xilma-xilligi, ulardagi hissiy boʻyoqdorlik/boʻyoqsizlik,

variantlilik xususiyatlari va shu kabi jihatlarga e'tibor berish bugungi kunda tilshunoslikning dolzarb vazifalaridandir.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning "O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o'ttiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi"// 2019-yil, 21-oktyabr// <http://uza.uz/oz/politics/>
1. Doncu, Andronache -2014. -B-348 .
2. Mahmud Hasaniy, Surayyo Karimova. Navoiy davri tabobati. –T.: "Ibn Sino", 1991. -B. 178.
3. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. –T.: "A.Qodiriy nomidagi xalq merosi", 1993. Elektron kitob. 3jildli saylanma. 1-jild.
4. O'tkir Hoshimov. Dunyoning ishlari. –Toshkent, 2015. -B. 338.
5. Abuzalova M., G'aybullayeva N. (2021) Peculiarities Of The Integration Of Linguistics And Medicine. Journal of Contemporary Issues in Business and Government. Volume 27, Issue 1, Pages 828-832. https://cibg.org.au/article_7795.html.
6. G'aybullayeva N.I. O'zbek tilida tibbiy evfemizmlar (tibbiy davriy nashr materiallari asosida). Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. –Buxoro, 2019.
7. Abuzalova M., Islomova Sh. Tilshunoslik va tibbiyot integratsiyasi: tabobatda davo bilan bog'liq paremiologik birliklar. -Buxoro: "Durdona", 2021. -B. 44.
8. Islomova Sh. Tibbiy lingvistika taraqqiyoti va ravnaqi//Tafakkur va talqin to'plami. -Buxoro, 2021. -B. 346.
9. Islomova Sh. Tibbiyot tili va tibbiy matnlarning xususiyatlari// ББК 94 Международный научно-образовательный электронный журнал "Образование и наука в XXI веке". Выпуск №20 (том 3) Дата выхода в свет: 30.11.2021.
10. Islomova Sh. (2021)Tabobatda davo bilan bog'liq tibbiy paremiologik birliklar// Eurasian journal of academic research. Volume 1, Issue 1, Pages131-132. Zenodo.5752728
11. <https://avitsenna.uz>
12. <https://ziyonet.uz>